

Takácsné Bolner Katalin

KARSZTJELENSÉGEK ÉS BARLANGOK JÓKAI MÓR MŰVEIBEN

ÖSSZEFOGLALÁS

Jókai Mór a magyar romantikus prózairodalom legkiemelkedőbb alakja, akinek regényei és elbeszélései egyúttal a különféle tudományos ismeretek egész gyűjteményét tárják az olvasó elé. Bár a rendelkezésre álló adatok tanúsága szerint az író mindössze négy barlangban (a Homoródalmási-barlangban, a torjai „Büdösben”, a Tordai-hasadék Balika-barlangjában és a Dobsinai-jégbarlangban) járt, a Jókai-életműben felbukkanó barlangok és karsztjelenségek száma, változatossága és a hozzájuk kapcsolódó egyéb információk meglepően gazdag ismeretanyagról árulkodnak ebben a tárgykörben is. Az író halálának századik évfordulója alkalmából közölt összeállítás ezt kívánja bemutatni összesen 42 műből sorolt példák és idézetek segítségével.

Száz esztendővel ezelőtt, 1904. május 5-én hunyt el Jókai Mór, a „nagy mesemondó”, akit kitűnő tájleírásai, zsánerfigurái és humora, képzeletgazdagsága, gazdag nyelvezete és szinte kifogyhatatlan mesemondó készsége folytán mindmáig a magyar prózairodalom egyik legkiemelkedőbb alakjaként tartunk számon. A 64 regényből, mintegy 300 novellából és elbeszélésből, versek és drámai művek tucatjaiból, valamint többszáz cikkből és beszédből álló hatalmas Jókai-életmű azonban a fenti irodalmi értékeken túlmenően a történelmi, néprajzi és természettudományos ismeretek hihetetlenül gazdag tárháza is. Történeteibe – hol a tájleírásokhoz kapcsolódva, hol a hősök szájába adva – mesteri módon szövi bele a legkülönfélébb botanikai, zoológiai, csillagászati, meteorológiai, hidrológiai, ásványtani, őslénytani, földtani és földrajzi információkat, amelyek között szép számmal találhatók barlangok és más karsztjelenségek is. Cikkünk ezek áttekintésével kíván tisztelni az évforduló alkalmából a nagy író emléke előtt.

1. kép. Jókai Mór

Jókai Mór (1825–1904)

Jókai Mór 1825. február 18-án, egy kisbirtokos nemesi család harmadik gyermekeként született Komáromban, a virágzó Duna menti kereskedővárosban. Tanulmányait szülőhelyén és Pozsonyban, majd a pápai református kollégiumban végezte – itt barátokozott össze az akkor 19 éves Petőfivel is. Ezután Kecskeméten jogot hallgatott, s kétéves jurátusi gyakorlatot követően, 1846-ban ügyvédi oklevelet szerzett (1. kép).

Sokoldalú tehetsége már fiatal korában megmutatkozott: alig volt 9 éves, amikor első költeménye

nyomatásban megjelent, s 15 esztendősen már folyékonyan beszélt németül, angolul, franciául és olaszul is. De volt készsége a rajzoláshoz és festéshez is; Kecskeméten színelőadásokat rendezett és játszott is azokban; s ekkor születtek első prózai munkái is. Első regényének (Hétköznapi, 1846) sikerét követően végleg az írói pályát választotta, de aktív szereplője volt a közéletnek is. Jelentős szerepet játszott a március 15-i eseményekben, a szabadságharcban pedig – gyenge testalkatú lévén – népszónokként, majd hírlapíróként vett részt, s a világo si fegyverletét követően néhány hónapig a bükki Tardonán bujdosott. 1850 elején felesége,

2. kép. Az író dolgozószobájában

Laborfalvi Róza színésznő által szerzett komáromi menlevél birtokában térhetett vissza Pestre, ahol egy ideig munkái még „Sajó” álnév alatt jelentek meg.

Egyéni stílusú, nagyszabású történeti regényei rövid időn belül kora legnépszerűbb írójává avatták. Egész életében kitarotán dolgozott: minden nap hajnali 5 órakor kelt, s 10 órára már végzett is 1–2 nyomtatott ívet (30–40 ezer betűt) kitevő munkájával, a nap hátralévő részét pedig társadalmi és közéleti ügyeknek szentelte. Közel egy tucat napilapnak és folyóiratnak volt a szerkesztője, sőt egy részüknek az alapítója is; emellett 1861-től országgyűlési képviselőként politikai szerepet is vállalt, s a Háznak 1896-ig – azaz 35 éven át – volt a tagja.

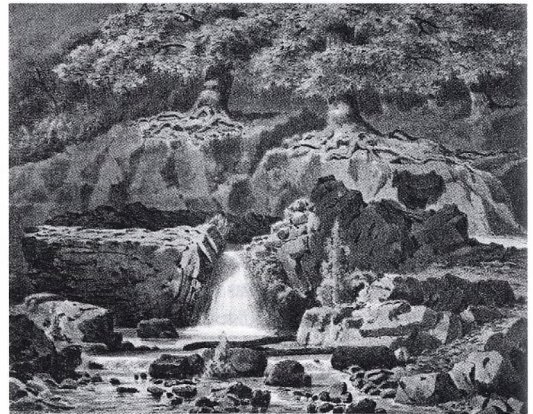
Jókait már életében hallatlan elismerés övezte. Művei közül még a 19. században 137-et fordítottak le német, 48-at lengyel, 30-at orosz és 23-at angol nyelvre, de jelentek meg munkái cseh, horvát, dán, észt, finn, francia, olasz, román, svéd, szerb és szlovák nyelveken is. A Magyar Tudományos Akadémia 1858-ban levelező, 1861-ben rendes, 1883-ban tiszteleti, 1892-ben pedig igazgató tagjává választotta. 1894-ben, 50 éves írói jubileuma alkalmából kitüntetések özönével árasztották el: a főváros és több más város díszpolgárává választotta, a budapesti egyetem díszdoktorrá avatta, a Révai Testvérek kiadásában pedig műveinek százkötetes nemzeti díszkiadása jelent meg. Nyolcvanadik életévében, egy tüdőgyulladásra fajuló meghülés következtében hunyt el; a Nemzeti Múzeum csarnokában felállított ravatalánál a király, a kormány, a törvényhozás képviselői mellett szinte

az ország minden részéből érkezett küldöttségek róták le kegyeletüket.

Karsztjelenségek Jókai tájleírásaiban

Jókai Mór életművének jelentős irodalmi értéke a szemléletes tájleírások, amelyek segítségével az olvasó nem csupán a történelmi Magyarország különböző tájait barangolhatja be – csak néhány példát említve – az Aldunától Komáromig, Isztriától az Alföldön át Erdélyig, vagy a Felvidéktől az Ecsedi-lápig; de olyan távoli helyekre is eljuthat, mint – ismét csak példálózva – Szicília, Kis-Ázsia, Szibéria, Kína, Dél-Amerika, az óceániai szigetvilág vagy éppen az Északi-sarkvidék.

Ezek a tájleírások valószínűleg éppen azért olyan érzékletesek, mert nem csupán a képzelet szülőitei, hanem – Jókai sajátos, a romantikát a realizmus-sal vegyítő írásművészetével összhangban – részben irodalmi forrásokon, részben pedig személyes élményeken alapulnak. Ismeretes például, hogy Jókai három nagyobb utazást is tett Erdélyben; s az ezek során látott-hallott természeti ritkaságok – közöttük, természetesen, bizonyos felszíni karsztjelenségek is – sorra beépültek az itt játszódó regényeibe, elbeszéléseibe. Úti jegyzetei szerint az 1853 tavaszán, részben Kővári László kíséretében tett erdélyi körútjának főbb állomásai Kolozsvár, Nagyenyed, Gyulaférvár, Marosvásárhely, Székelyudvarhely, Brassó és Nagyszeben voltak; amelynek a tárgykörhöz tartozó tapasztalataiból alig egy éven belül egy **időszakos forrást**, illetve a Vargyas-völgy **búvópatakját** örökítette meg a *Török világ Magyarországon* (1853) illetve *A Hargita* c. műveiben (1854).

3. kép. A kalugyeri Dagadó-forrás, Adolf Schmidl 1863-ban megjelent *Das Bihar-Gebirge* c. könyvében

1858-ban a Körös völgyében és a Mócvidéken, 1876. augusztusában pedig Torockón, a Tordai-hasadékban és Nagybányán járt. Az előbbiről megjelent útleírásából (*More patrio, 1858*) tudjuk, hogy annak során többek között felkereste a **mészufát** lerakó

vizesést és a „zúgó barlangot” Alsó-Vidránál, valamint a szohodoli (kalugyeri) „**dagadó**” forrást is (3. kép), melyeknek művészi leírásai az 1860-ban megjelent *Szegény gazdagok*-ban, ill. az 1877-ben megjelent *Egy az Isten-ben* köszönnek vissza:

„Az ifjú Makkabesku tanyája regényes helyen épült, egy, a hegyekből kijövő patak zuhatagja mellett; a bércei csermely ott foly el háza mellett, minden behullott gallyat és falevelet hetek alatt kővé változtatva; még a beléhajló fák gallyai is odáig szép fehér kővé változtatva, a meddig a víz szokta mosni.”

(*Szegény gazdagok* – Centenárium kiadás 10. kötet /1925/ p. 192.)

„... látszott a sziklafalban egy barlang szája gótodomú csúcsívvel, s előtte egy öblös medence volt, melynek csak a fenekén látszott valami maradvány nyirok. [...] csodakút ez. Minden két órában felbuzog a forrás, s megint visszahúzódik. [...]”

A barlang szája bugyborékoló korgást kezdte hallatni, zuhogó hullám bőffenései hangzottak az üreg mélyéből elő, s perc múlva rögtöni lökessel bugyant ki a barlang torkából az üde kristályzuhatag, ellepve a medencét, s aztán túlömölve rajta. A bőséges forrás szakadatlan rohamban tódult elő a sziklanyílásból, s aztán alább omolva, szikláról sziklára zúdult szökellve a völgybe alá. [...]

Fél óra múlva a forrás megszűnt a sziklából kiömleni. Odabenn nyeldeklő, fuldokló hangok hallatszottak; a zuhatag nem tánczolt tovább a sziklákon, s egy perc múlva a medencében maradt vizet is visszanyelte a sziklatorok; a forrás újra eltűnt.”

(*Egy az Isten* – Centenárium kiadás 31. kötet /1927/ p. 241-242.)

Néhány rövid utalástól eltekintve, mint a „kopár Karsthegy” említése a *Maglay család*-ban (1886), a svájci Roszberg „ördögbarázdás” oldalának képe a *Nincsen ördög*-ben (1890), vagy a szibériai Kosz-szogh-hegy ezüstbányájának „kerek, mély szikladöbör”-höz hasonlítása a *Csalavér* c. novellában – a karszt felszíni jelenségeinek másik csokrát Jókainak abban a három

művében találjuk, amelyek a mai Horvátország és Szlovénia területén (is) játszódnak. Ezek közül a már hivatkozott *Egy az Isten*-ben és az 1882-ben megjelent *Egy játékos aki nyer*-ben jobbára még csak a **nyílt karsztos** térszín kietlenségét vázolja, amihez feltehetően a Triesztet is érintő 1876. évi itáliai utazása illetve 1881. évi fiumei látogatása szolgált ihletforrással:

„... átöltöztek isztriai póroknak, s aztán a legelső albergóban találtak egy kalauzt, aki fölvezesse őket a Karstra. Idáig tartott a boldog délöv világa; cziprusfák, olajfaligetek országa. Az első útkanyarodónál már más világrész következik. Egy ország csupa kőből. Hegyhátak, amiken egy fűszál nem leng; pedig barázdákat szántott rajta – mint mondják – az ördög. [...]”

A kalauz azt mondta, hogy itt a <<város>>. Minő város volt az? Egy Pompéji a hegytetőn, mely soha nem volt eltemetve, mégis elmúlt. [...]

S nem ölte ki hadjárat a hajdani lakókat; sem meghonosult gonosz járvány nem kényszeríté elhagyni falaikat. Igen egyszerű dolog történt velük. A patak, mely vidéküket éltette, egyszer csak keresztülásta magát a mész-kövön, más üreget talált; elhagyta ezt a völgyet, s egy másikban mérföldekkel odább tört magának kijárást. A kis <<város>> lakóinak itt kellett hagyni a sorba rakott köveket, ha szomszár nem akartak halni. A nevére sem emlékezik már senki a helységnek.”

(*Egy az Isten* – Centenárium kiadás 31. kötet /1927/ p. 204–205.)

„Rátért arra a kopár lejtőre, ami a Drága-völgytől Fiume felé hajlik alá. Pusztá, sivatag sziklatájék, kutya-tej, borókabozót az egyedüli növényzet rajta, a csillagos égre sötétlen mered fel egy roppant nagy keresztfa, körülburjánözva agnus castus bokrokkal. Közeli hozzá egy mély, kráter alakú szikladöbörben volt egy ciszterna, aminek a teteje le volt zárva lakattal. A víznek nagy becse van itten.”

(*Egy játékos aki nyer* – Szépirodalmi Könyvkiadó, 1961, p. 34.)

Az 1886-ban megjelent, s Raguza (Dubrovnik) térségében játszódó *Három márványfej* viszont (melynek adatforrása minden bizonnyal valahol az író sok ezer kötetet számláló könyvtárában keresendő) a felszíni és felszín alatti karsztjelenségeknek olyan

rendkívüli gyűjteménye, amiből itt – hely hiányában – csak az **ördögszántásnak** a hazaitól részben eltérő népi magyarázatát és a **karszt-kopárosodás** okainak meglepően szakszerű és lényegében ma is helytálló leírását emelnénk ki.

„*Két meredek csapinós hegyoldal fut össze egy élesen alaknyargó sziklavágányba, mely folytatását a tenger alatt találja; a sziklák vakítón szürkék vagy piszkosan sárgák; a kopár hegyoldalban fölfelé vonuló barázdák látszanak, az egyik népmonda szerint az ördög szántotta azokat végig ekével, a másik szerint azok a szekerének a kerékvágásai, mikor sátán öfelsége a menyasszonyával nászútra kelt, ebben, az ő rezidenciájának a bejáratához egészen méltó vidékben.*”

(Szépirodalmi Könyvkiadó, 1961. p. 244.)

„*Mikor aztán a velenceiek elfoglalták [Dalmáciát] ..., akkor legelőször is azon kezdték, hogy a dalmáciai erdőket a saját hasznukra kiirtották. Azokból az ősvilági fákból készültek Velence gályái, hajóhada; kereskedelmi flottája; azokat verték le pilótáknak az új palotákhoz, s mikor aztán Velence maga jóllakott az erdővel, akkor a maradékot eladta a török szultánnak [...]*

És amikor aztán már ki voltak vágva a csodaszép őserdők óriásai (a sarjaikból új erdő keletkezett volna), akkor Velence odatelepitette a dalmata völgyekbe mindazokat az Istentől elrugaszkodott, kóbór népvakarcokat, [...] akiket itt-amott foglyul ejtett, [...] s ennek a szabadon bocsátott rabszolgahadnak volt feladatául hagyva, hogy a kivágott dalmata őserdőknek még a bennhagyott tuskóit és gyökereit is irtsa ki, szedje ki; s ezt a rakoncát hajóteher számra hordták át Velencébe tüzelőszernek.

Utoljára aztán meghonosították a kecskenyájákat a letarolt erdők helyén, s azok még sarjúnövésben elpusztítottak minden újra csírázó növényt, végtül végig az egész dalmata parton. [...]

Akkor aztán jön [...] a dalmata partok réme: a bőra. – A hajdani erdőfedte vidék a nevéet sem ismerte. Az északi szél, ahol erdőt talál, kibékül a földdel. De ahol letarolt hegy áll előtte, azt elemészti. Tél nem volt azelőtt soha e vidéken; havat nem láttak e hegyormok soha. Amióta az erdőket elpusztították, az egész klíma megváltozott. Viharok, záporok, hirtelen hóolvadás elmosták a talajt; hétnapos hideg szél porban elseperte, lefújta, lehordta egész a meztelen szikláig a termőföldet; nem egy fűgyökérnek, de még egy mohának való porondot sem hagyott rajta: [...]. S amint elmúlt az erdő, a pagony, a geszt, a cserje, a pázsit, a moha, úgy múlt el lassankint a folyam. a patak, a csermely, az ér. A szikla kiszáradt. És támadt a forrásgazdag virányok helyén a rettenetes Karszt.”

(Szépirodalmi Könyvkiadó, 1961. p. 247–248.)

Ezerarcú barlangvilág

A fentieknél azonban lényegesen nagyobb Jókai azon műveinek a száma, amelyekben barlangok szerepelnek. Ebből a szempontból az is közömbös, hogy a cselekmény hol játszódik; hiszen az író meglehetősen gyakran használja a barlang kifejezést szókép formájában vagy hasonlatként is. Így például a *Komárom* c. novellában (1850) várkazamata, *A debreczeni lunátikus* c. elbeszélésben (1875) szűkös lakás, a *Pesten játszódó Gazdag szegények*-ben (1889) pedig éjszakai szórakozóhelyek szinonimájaként alkalmazza; s egy fűtetlen kastély hidege akár a Szamos partján is hasonlítható a **Szilicei-jégbarlangéhoz** (*Egy az Isten*, 1877). A hasonlatként idézett és konkrétan megnevezett barlangok körében azonban nemcsak ilyen, már akkoriban is ismertnek számító objektumok fordulnak elő, hanem néhány különlegesség is. Így az izlandi

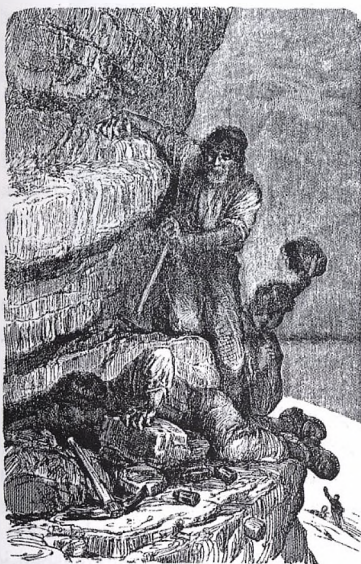
„**Surturhule**” (*A láthatatlan csillag*, 1856), amire a hazai szakirodalomban e cikk szerzőjének tudomása szerint egyedül Vass Imre hivatkozik Surtt Barlang / Hellirin Sorthurs/-ként, összevetve annak csekélyebb hosszát a Baradláéval; vagy az Alpokban, Courtes-nál és a Lauterau-gleccser alatt lévő „**kristálypincék**” (*Egész az északi pólusig*, 1875), amelyek felfedezéséről 3 esztendővel a regény megjelenése előtt adott hírt a Vasárnapi Újság (4. kép).

De természetesen gyakori elemei a barlangok (és sziklaüregek, -hasadékok, -odúk) Jókai hegyes-sziklás tájakat festő leírásainak is. Ezek egy része az adott helyen nyilvánvalóan a képzelet szülötte, amelyek közül a legszebbet – *A kétszarvú ember* (1851) kezdősoraiban – mintha egy festmény ihletett volna (5. kép):

„Keletről egy roppant barlang van a hegyben, inkább egy óriási fülkének nevezhetni, mert nyílása éppen oly magas, mint az üreg maga, s a nap délutánoként egész a fenekéig besüt, buja pázsittal s hímest virágokkal vonva be annak felszínét, [...] s még legbelső falai is be vannak vonva sötétzöld mohával, mi közlő oly szépen tünik elő egy-egy tarka csigahéj.

E hely legkedvesebb mulatóhelye Katalinnak, a basa egyetlen nevének. A barlang repkénykoszorús nyílása, belőle kitekintve, mintegy óriási rámába fogja a vidéket, s a kép méltó a rámához. Előtte egy tó terül, sima tükre csaknem a barlang nyílásáig jő, kétfelől mellette magas virágos partok, miknek gömbölyű fái kétfelől csaknem összehajlanak a tó felett, s e lombkárpiton át egy szemközti lovagvár fehér ormai tekintenek le a tó sötét vizébe, s tül e váron, messze, messze! a halványkék égre rajzolva, mintegy álmokép tünnek elő a székely havasok.”

(Centenárium kiadás 3. kötet /1925/ p. 101.)

4. kép. Rajz a Vasárnapi Újságban
(Egy kristálybarlang kinyitása)

Szerepelnek azonban e tájleírásokban ténylegesen létező barlangok is, mint például a **Veteráni-barlang** a Kazán-szorosban (*Az arany ember*, 1872); s ebbe a körbe sorolhatók a Jókai-életműben megörökített azon barlangok is, amelyek egy-egy vidék megtekintendő látványosságaiént vagy idézett népregeiben kerülnek említésre. Így jelenik meg a „Gyetzár” (a **Szkerisórai-jégbarlang**) a *Szegény gazdagok*-ban (1860) és az *Enyim, tied, övé*-ben (1875); a **capri Azúr-barlang** a *Lélekidomár*-ban (1888); a „**Bélai új cseppkőbarlang**” pedig néhány évvel a felfedezése után a *Nincsen ördög*-ben (1890); illetve Pintye Gregor Nagybánya környéki „barlangára” az *Egy az Isten*-ben (1877) és Deli Marko „alvó barlangja a Rjéka alján” (amely helymeghatározás igencsak a Skocjani-barlangra utal) az *Egy játékos aki nyer*-ben (1882).

A Jókai-művekben felbukkanó barlangok következő csoportját a különféle állatok (medve, farkas, oroszlán, hiéna, kígyó, párduc, sárkány és más képzeletbeli lények), illetve szentek, remeték, üldözöttek, haramiák és rablott kincsek rejtékhelyeként – hol általánosságban (pl. *Egy bujdosó naplója*, 1851), hol egy adott térségben (pl. *Szép Mihály*, 1876) – hivatkozott barlangok alkotják. Furcsa, de a mai Magyarország területének minden, akkoriban név szerint ismert barlangja, azaz az **Abaligeti-barlang**, a „**Szemiluka**” (**Szelim-lyuk**), sőt – a *Kőszívű ember fiai* (1869) Baradlay családnevétől eltekintve – még a **Baradla** is csupán ezen a szinten, szegénylegények rejtékei között sorolva jelenik meg az író egyik korai történelmi regényében (*Török világ Magyarországon*, 1853). Ugyanitt van ugyan egy rövid utalás a Bakonyban és a Bükkben található nagyszámú barlangra, ezek közül azonban – a tardonai bujdosás valószínűsíthető emlékeiként – csak a Szentlélek-kő (Látó-kő?) alatti fülkéket, illetve a Pogányoltár = Örvény-kő alatti barlangot említi meg *A fehér angyal*-ban (1850), illetve *A tengerszemű hölgy*-ben (1888).

Ezt, a már eddig sem elhanyagolható ismeretanyagról áruklódó listát bővíti tovább az írónak az a jó kéttucatnyi munkája, amelyekkel „be is vezet” az olvasót a föld mélyébe, azaz a cselekmény kisebb-nagyobb epizódjai barlangban játszódnak. A barlangok, mint különleges kalandok, titkos tevékenységek, cselszövések, találkák és más romantikus események helyszínei, menekülések és támadások útvonalai, Jókai teljes írói pályafutását végigkísérik; a legelső, nyomtatásban megjelent prózai művétől kezdve (*Marcze Zára*, 1845) az utolsó kisregényig (*Ahol a pénz nem Isten*, 1904).

Az így bemutatott barlangok még mai tudásunkkal nézve is meglepően széles skálát ölelnek fel. Vanak közöttük az ostromlottaknak ivóvizet biztosító **forrásbarlangok** (pl. *Istenhegyi székely leány*, 1857); szomszédos völgyeket, illetve a hegyvidéket a tengerrel

5. kép. Barabás Miklós festménye (Tivoli)

összekötő, vagy máshonnan meg nem közelíthető sziklatatlanokba vezető **átmenő barlangok** (pl. *Janiczárok végnapjai*, 1854; *Szegény gazdagok*, 1860; *Egy hírhedt kalandor a XVII. századból*, 1878); elágazó, **többszintes üregrendszerek** (pl. *A Hargita*, 1854); **hévforrásbarlangok** (pl. *Erdély aranykora*, 1851); sőt egy szénbányászat során feltárt **kaverna** (*Fekete gyémántok*, 1870) és egy kalózok által börtönnek használt **aknabarlang** is (*Egy játékos aki nyer*, 1882). Ezeket, a felszín alatti karsztjelenségek közé sorolható barlangtípusokat az író mind hihető helyszíneken, Erdélyben, a Felvidéken, Dalmáciában, illetve Kis-Ázsia földközi-tengeri partvidékén szerepelteti; míg más földrajzi környezetben játszódó műveiben egyéb típusok bukkanak fel. Így az Atlanti-óceánon bekövetkezett hajótörés áldozatainak egy **korall-barlang** szolgál sírboltul (*Enyim, tied, övé*, 1875); a Cordillerák öslakói „hajdani lávaömletek üregein”, azaz **lávacsőbarlangokon** át menekülnek a spanyol hódítók elől (*Valdivia*, 1857); az Etna ol-

dalának egy **szolfatára-üregében** a feláramló forró gőz helyettesíti a tűzhelyet (*Rákóczy fia*, 1891); a sarkvidéken pedig a hős egy **jégbarlangban** él át különös, mai szóhasználattal élve a tudományos fantasztikum műfajába tartozó kalandokat (*Egész az északi pólusig*, 1875); s több alkotásban jelennek meg a főúri kertekben akkoriban divatos mesterséges grották is (pl. *Az élet komédiásai*, 1875; *Szeretve mind a vérpadig*, 1882; *A ki a szívét a homlokán hordja*, 1889).

Jókai barlangvilágának sokféleségét tovább árnyalják az egyes barlangokban előforduló különböző képződmények és leletek; sőt – amint azt később látni fogjuk – a mindezekhez kapcsolódó egyéb szpeleológiai információk sora. Már a legelső (s nagyrészt egy általa „Piatra Kupcseguli”-nak nevezett barlangban, a Velebit és a Kapela találkozásának térségében játszódó) elbeszélésében a különféle cseppkőalkozatok változatosságát idézi az olvasó elé:

„Mindjárt a bejárásnál nagy templomi terembe jut az ember, mellynek szövétnekfény be nem éri boltozatát, a magasló sötétben vesz az el beláthatatlanul, míg a lecsepegő stalactit ideleln a legcsodálatosabb alakokat teremti, mintha valamellyik Demiurgus készitene itt fiai számára gyermek-játékokat; – itt egy kristályoltár átlátszó mennyezettel, amott egy jéggé fagyott zuhatag, – magas, a boltozatig emelkedő oszlopok csarnokai

közt grotesk idomtalan mammuth alakok, a legkülönczebb természetszeszély alkotta bálványszobrok egymásnak előlgetve, s egymást támogatva; teszük egyetemét a roppant gnómpalotának.”

(Marcze Záre – Pesti Divatlap, 1845. 37. sz. p. 1237.)

A függő- és állócseppkövek, oszlopok, cseppkölefolysók képehez később cseppkőzászlók is társulnak (*Egy játékos aki nyer*, 1882), s említésre kerül a cseppkősipok valóságos orgonaként működtethető volta is (*Egy az Isten*, 1877). Másutt jégkristályokkal (*A láthatatlan csillag*, 1856) és a barlangi jég egyéb látványos alakzataival (*A löcsei fehér asszony*, 1884), illetve hegyikristály-kiválásokkal ismerteti meg az olvasót (*Álmodád*, 1891). Ismét más barlangokat azok régészeti vagy őslényanti leletei miatt szó bele a cselekménybe, mint a torockói Székelykőnek „a kő-, bronz- és vaskorszak maradványait tartogató” barlangjait az *Egy az Isten*-ben (1877), vagy egy csontbarlangot valahol a Gyilkos-tó környékén *A jövő század regényé*-ben (1872).

A fentiek ismeretében szinte alig hihető, hogy az író – a rendelkezésünkre álló információk tanúsága szerint – egész életében mindössze négy barlangban járt. Bizonyára nem véletlen azonban, hogy a legrészletesebb, legértékesebb leírásai éppen ezekhez a barlangokhoz kapcsolódnak. Közülük az első a „**Nagy-mál barlangja**” (Homoródalmási- vagy Orbán Balázs-barlang), amit úti jegyzetei szerint 1853. május 22-én keresett fel Fekete Istvánnak, a barlang első felmérőjének kalauzolása mellett. Az itteni élményeket Jókai a következő

„*A bércz oldalán, fenn a magasban ásít egy sziklaodú; félredült gulák képezik óriás kapuját; májszínű, rozsdaveres sziklák, fekete erekkel. Hanem a barlangszáda körül sárgán van zománczozva szikla és padmaly: mint a penész, úgy lepi be a halaványsárga nyirok az egész környeket. S a bejárat előtt hullámsani látszik a lég, mint a délibáb: a kövek tánczolni látszanak; az örökké nyitott kapu reszket és a föld maga libeg-lobog. Itt van a pokol tornácza.*

Mi leheli fel azt a haláladó léget, onnan a szikla mélyéből, a mitől még a felette átrepülő madár is leesik? Kinek a szavára nyílt meg ez az üreg, a mibe ember ha belépett, többé vissza nem tér? [...]

... másnak élethosszító csodahely ez. Csak érteni kell a titkát. Ez a gyilkos párázat, a mi a kőhasadékból feljön, nem emelkedik magasabbra az ember fejénél; a ki lábtókon jön be ide, fáklyával a kezében, az végigjárhatja az egész barlangot és se meg nem hal, se a fáklyája ki nem alszik. [...]

A ki ebbe belép, [...] annak minden tagja újra feleled, megijfodik: elalvo vágyai újra fölébrednek, fájdalom mind elmúl; jó kedve visszatér; szemeinek homálya eloszlik, vére újra pezsdul, izma zsongul.”

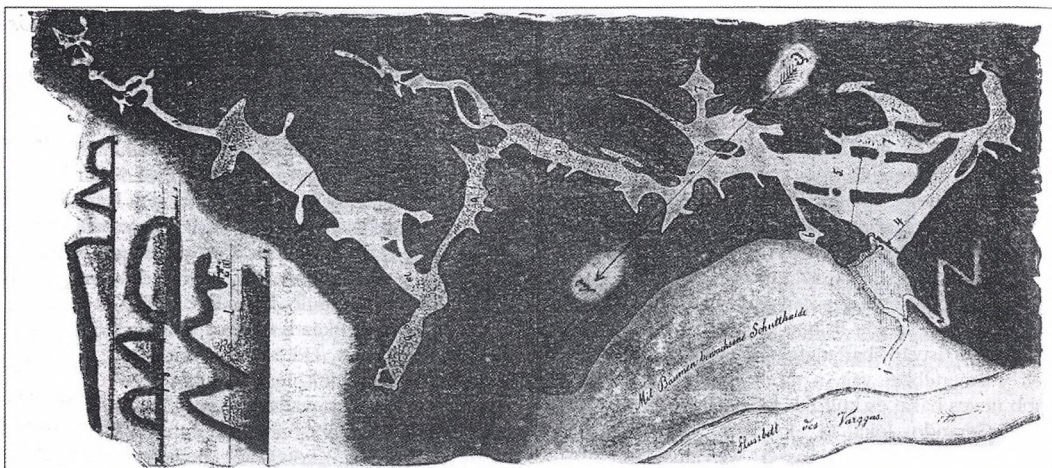
(Centenárium kiadás 63. kötet /1930/ p.)

A Tordai-hasadékban szerzett tapasztalatokat – melyet Jókai az 1876. évi erdélyi látogatás során keresett fel – az 1877-ben megjelent *Egy az Isten* c. regényében használja fel; ahol a szurdok az oldalában nyíló „**Balyika várával**” az ellenség által megszállt vidéken kínál biztonságos átkelést és éjszakai

évbem megjelent *A Hargita* c. elbeszélésében örökíti meg, amiben a barlangnak a tatárjáráshoz fűződő legendáját dolgozza fel. Ennek során felidézi, hogy miként fedezték fel a belsőbb szakaszokat egy szűkületben eltűnő denevérraj nyomán. vasrudakkal elmozdítva az utat eltorlaszoló sziklatömböt; majd a Fekete-féle térkép (*1. ábra*) számozását követve bemutatja, hogy a tatárok elől ide rejtőző falunépe milyen célokra használta a barlang egyes termeit. A történetbe – természetesen – beleszövi a barlangban elrejtett kincsekről és az ott lakó gonosz törpékről szóló népregékert is, sőt név szerint megemlíti a Vargyas-völgy két további barlangját: az **Ugron üregét** és a „**lovak csűrét**” is.

Ugyanezen erdélyi körutazás élménye a **torjai Büdös-barlang** (*6. kép*), ami a fenti elbeszélésben, illetve két további írásában (*Istenhegyi székely leány*, 1857; *A jövő század regénye*, 1872) található rövid utalásokat követően, a 12. században játszódó *Bálványos vár* c. regényében (1882) kap szerepet, a mint a hős és egy boszorkánynak tartott vénasszony találkozásának színhelye. Párbeszédjük közben nem csupán a barlang környezetéről, a szadát övező kénlerakódásról, a kiáramló, halált hozó gázzal és a barlang tíz lépésnyi hosszáról kapunk információkat, de annak biztonságos bejárásáról és gyógyhatásáról is.

szállást az 1848–49-es szabadságharc idején Torockóra tartó hősöknek. Ez a barlang említésszinten ugyancsak szerepel már két, 1853-ban kiadott írásában (*Török világ Magyarországon, A nagyenyedi két fűzfa*); itt viszont az erődített bejárat és környezetének részletes ismertetése mellett leírja a barlang alaprajzát és

Plan der grossen Homorod-Almáscher Höhle.

Erklärungen: 1. Zugang zur grossen Höhlensündung. 2. Im Jahre 1884 hergestellter Nebenweg für Hochwasserzotten. 3. Eingang in der Mauer, die die Mündung der Höhle abschliesst. 4. Vorhöhle, vom Tageslicht noch gut erhellt. 5. Grosse Halle mit schwacher Tagesbeleuchtung. 6. Nebenöffnung an der senkrechten Felswand, daher von aussen nicht zugänglich. 7. Nebenhöhlen, welche theils nur auf dem Bauche kriechend, theils gar nicht mehr zugänglich sind. 8. Erste Stelle, die in stark gebückter Haltung durchkriechen werden muss und Beginn der absoluten Finsternis. 9. Wilde Schutthalten (alte Deckenbrüche) von riesigen Blöcken gebildet durch Tropfwasser und aufgeweichte Fledermausexcremente oft glitschig. Vorsicht geboten!! 10. Steiler 10–12 Meter hoher Absturz der Deckenbrüche, von hier bis 12 grossartigster Teil der ganzen Höhle (Magnesiumbeleuchtung fast unentbehrlich zum Besichtigen des Riesenraumes). 11. Von der Decke frei herabhängender Eishlock (Eisglocke). 12. Letzter grosser Schuttberg, massenhafte Fledermausexcremente, sehr viel Tropfwasser, ziemlich viel Stalaktitenbildung. 13. und 14. Knochenhöhlen, auch an Knochen von Ursus spelaeus, Bos urus und andern Wiederkäuern. 15. Schwer zugängliches Ende der Höhlengänge; bei 10. kleines Bassin kristallklaren Tropfwassers (Jordankút).

1. ábra. Fekete István 1836-ban megjelent térképének másolata az Erdélyi Kárpát Egyesület 1886. évi Évkönyvéből

emelkedő jellegét, felidézi a névadó rablóvezér kalandjairól és haláláról szóló legendákat, sőt megemlíti a szurdok két további barlangját, a szemközti kisebb barlangerdőt (**Kis-Balika-barlang**) és a rejtettebb elhelyezkedésű, cseppkődiszes **Porlik-barlangot** is.

6. kép: A torjai Büdös-barlang
Kövári László „Erdély földje ritkaságai” c. könyvében (1853)

Jókai legihletettebb, legművészebb barlangleírásának tárgya azonban a **Dobsinai-jégbarlang**, amelyet az író a vendégkönyv bejegyzése szerint 1883. június 24-én látogatott meg (2. ábra). Ennek a Rákóczi-szabadságharc alatt játszódó *A löcsei fehérasszony* c. regényében (1884) – amiben egyébként az azóta útépités áldozatául esett **Sztracsenai-sziklakapu** is felbukkan – egy egész fejezetet szentel „A jégbarlang” címmel.

Jókai dobs
iós

2. ábra. Jókai bejegyzése a Dobsinai-jégbarlang vendégkönyvében (a Liptószentmiklósi Szlovák Természetvédelmi és Barlangtani Múzeum szíveségéből)

„A magyar föld természeti ritkaságainak Kohinoorja, a dobsinai jégbarlang még akkor csak kevés ember előtt volt ismerte. A kik tudtak róla, nehéz eskü alatt kötelezték magukat nem beszélni felőle másnak, mint a hiveknek.

Itt e hegy mélyében lakik az egyik demiurgus, a földszellem, a ki jégből alakít. Aeonok óta foly a munka. Kezdi mint bányász, mely üreget váj, vízzel, szénsavval, azután folytatja mint építész, óriási boltozatokat emel a mélységek fölé, rengeteg oszlopokkal jégből, építési remekeiben utánozza a zuhatagot, a lugast, a szőnyegeket, [...] vannak szép tündér-grottái, alvó szobácskák talán, czirádákkal, czikornyákkal felczomázva, aztán egy-egy fejszédítő harántlap, csapinós eséssel mélyed alá a sötét végtelenbe, mint egy piramid oldala, óriásoknak való szánkapatya, a mesebeli üveghegy, hanem a főtermében a tükörpadlaton egész mulatozó emberi társaság számára van elég hely. [...]

Mikor a földlakók itt ünnepet tartanak, ezernyi mesterséges fényvel világítva be a barlang üregeit, akkor az egész isteni alhambra állatszó lesz, át meg át ragyog az óriási jég-dóm, mintha gyöngyházzal volna kirakva, szivárványtöréseket tündököltet, a kárpitok ezüstje összefoly a merész zuhatagok átlátszó zöldjével, a belül üreges oszlopok, az oltárok tovább adják a keresztültörő fényt. Kívül felcizfrázva fantasztikus képletekkel, a mik virágot, madarat, lófarkat, csipkészetet mimelnek; áttört ötvösmunkával, gyöngyfüzérékkel pazaron befonva. És a látogató elkezd számlálni az óriás jégfalon, mely mellett elhalad, az évek sorait. A hány esztendő, annyi réteg. Mint egy nagy könyv egymáson fekvő lapjai. A meddig a világosság eléri, talán ezerig is el lehet számlálni. De hát a mi a jégpadlón alul van, hány ezredévet számlálhat az?"

(Centenáriumi kiadás 40. kötet /1927/ p. 154-155.)

Amint az a fenti idézetből is kiderül, Jókai nem csupán a jégvilág változatos pompáját tárja az olvasó elé, de olyan tudományos ismereteket is elcsepeget, mint a szénsavas víz útján történő üregképződés (!), vagy a jégkitöltés rétegzettségének éves ciklusokhoz köthető volta. Mindezekben túlmenően a fejezet későbbi részeiben leírja a jégfal leküzdéséhez használt hágóvasakat, a barlang alját eltorlaszoló omladékat pedig a felszínen látható beszakadással hozza összefüggésbe. Képzelőereje még egy alsó bejáratot is teremt a barlanghoz az ún. Hanneshöhe oldalából, ami közel egy évszázaddal később be is igazolódik a Sztracenei-barlang felfedezésével (a tényleges összekötés nem történt meg, mert a bontás előrehaladtával a Dobsinai-jégbarlang képződményei intenzív olvadásnak indultak).

A részletes barlangleírásokat tartalmazó művek sorába tartozik végül a karsztjelenségeknél már hivatkozott *Három márványfej* c. regény (1886) is, aminek egyik fejezetében a hősök egy föld alá bűvő folyamat követve jutnak az ország belsejéből a tengerhez. Erről a barlangról a következőket tudjuk meg: folyója – ami a tenger mellett már más néven bukkan a felszínre – egy sziklafalból tör elő, s rövid felszíni folyás után, zuhatagokat alkotva lép be a barlangba. Innen sziklába vágott lépcsők visznek egy felsőbb, száraz folyosóba; az egy dómszerűen tágas, cseppköves teremben visszatorkollik a mélyben dübörgő folyó fölé, ahol újabb sziklalépcsők vezetnek le a vízhez; a föld alatti folyam pedig egy látható kifolyás nélküli tóban végződik. De magában a cselekményben is van néhány figyelemre méltó speleológiai elem: a hősök egy becseppkövesedett falat végigkopogtatva, a kongó hang alapján bukkannak a folytatás nyomára; a cseppköréteget itt

áttörve, az elősüvítő huzat jelzi számukra, hogy jó úton járnak; s hosszú föld alatti tartózkodásuk során az esténként kirepülő denevérek segítségével remélik számon tartani a napok múlását.

Mint már említettük, ez a regény Dalmáciában, Ragusa (Dubrovnik) környékén játszódik, ahol ténylegesen van bővizű tenger melletti karsztforrás (Omb-la), elnyelődő folyó (a Trebinjica a Popovo-poljén) és jelentős kiterjedésű barlang (Vjetrenica) is. A részletek azonban még közelítőleg sem egyeznek, viszont pontosan ráillenek a Skocjani-barlangra; amelynek kezdeti szakaszai a Rudolfova dvorana-ban a folyóhoz vezetett sziklaösvénnyel a regény megszületését megelőző évtizedekben már a nagyközönség számára is hozzáférhető volt. Ha pedig ezt a leírást valóban a Skocjani-barlang ihlette – amit Jókai esetleg az 1876-os itáliai utazás kapcsán láthatott – akkor az írói fantázia itt is látványos erejűnek bizonyult, hiszen a hatalmas sziklaalagutat lezáró szifontavat csak évekkel a mű megjelenése után, 1890-ben érték el...

*

Neves geológusunk, Földvári Aladár méltatása szerint Jókai Mór volt az első olyan írónk, aki műveiben az ásványokkal, kőzetekkel, ősmaradványokkal és más földtani jelenségekkel kapcsolatos ismereteket népszerű módon tudta közvetíteni a társadalom minden rétege felé. Figyelembe véve a regényeiben és elbeszéléseiben megjelenő barlangok és karsztjelenségek számát, változatosságát és a hozzájuk fűződő további információkat, bátran állíthatjuk, hogy mindez a karsztológia és a speleológia

gai szakterületére is igaz; sőt, a Jókai-életmű akár a Magyarországon a 19. század második felében e tudományágra vonatkozóan hozzáférhető ismeretanyag összegzéséeként is értékelhető.

Takácsné Bolner Katalin
H-1012 Budapest
Attila út 111.

IRODALOM

BOLNER-TAKÁCS, K. 1996. *Caves in the works of the great Hungarian writer M. Jókai.* – Proceedings of the ALCADI'96 Conference, Acta Carsologica, XXVI/2. 257–264. p.

Révai Nagy Lexikona, 11. köt. 26–29. p.

VITA Zs. 1975. *Jókai Erdélyben.* Bukarest, Kriterion Könyvkiadó, 288. p.

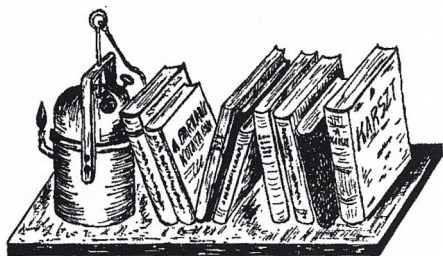
VERESS Z. 1976. *Jókai természettudománya.* Bukarest, Kriterion Könyvkiadó, 256. p.

KARST AND CAVES IN M. JÓKAI'S WORKS

Mór Jókai (1825–1904) is the greatest personality of the Hungarian romantic prose literature.

Besides its literary merits, his enormous life-work also represents an extremely rich collection of knowledge on almost all branches of science. Although contemporary documents refer just 4 caves visited by the writer himself, the number and variety of caves and other karst features, as well as the connected information appearing in his works testify Jókai's surprisingly wide knowledge on these topics, too. The present paper, compiled on the occasion of the 100th anniversary of the writer's death, display the above statement with examples and citations taken from altogether 42 novels and short stories.

A detailed study on the topic – including also the writer's biography and a list of his works published in English and/or German – was presented by the author in the Proceedings of the ALCADI '96 Conference.

A SZPELEOLÓGUS KÖNYVESPOLCA

A tárgybeli két évben igen gazdag volt a barlangos ill. barlangokkal is foglalkozó könyvek termése. Az alábbiakban – és a 25, 26, 68. és 78. oldalon – összesen 9 megjelent, színvonalas tartalmú és kivitelű kiadványról számolhatunk be.

Szunyogh Gábor–Kisbán Judit:

BÉKE-BARLANG

A Komlós-patak felszín alatti útja

Az Aggteleki Nemzeti Park Igazgatóság kiadásában 2004-ben megjelent rendkívül igényes és szép kivitelű mű egyes fejezetei foglalkoznak a barlang felfedezésé-

vel, általános jellemzésével, a barlang látnivalóinak részletes bemutatásával, a topográfiai felméréssel. A kiadvány terjedelmének legnagyobb részét a barlang 1:250 méretarányú térképe teszi ki. A kiadványban szereplő színes felvételeket Borzsák Péter és Egri Csaba készítette.

